

Sint Catharinadal, Oosterhout

1. Beschrijving van het complex

1.1 Ligging

Het klooster Sint Catharinadal maakt deel uit van de zogenaamde 'Heilige Driehoek' en is gelegen in het oosten van de gemeente Oosterhout. De Heilige Driehoek dankt zijn naam aan de drie kloosters die in het gebied zijn gelegen: de priorij Sint-Catharinadal (norbertinessen), de Onze-Lieve-Vrouwe-abdij (benedictinessen) en de Sint Paulusabdij (benedictijnen). Het is gelegen tussen de autosnelweg A27 en de bebouwde kom van Oosterhout (RDMZ, 2002, p. 2). De drie kloosters zijn gesticht op een deel van de oorspronkelijke Leijzenakkers. De Leijzenakkers ligt in een overgangsgebied tussen hoge zandgronden in het zuiden en veen- en kleigebied in het noorden (Gemeente Oosterhout, 2009, p. 18).

1.2 Kadastrale gegevens en eigendomssituatie

Het terrein van Kloosterdreef 1-3 is geheel in eigendom van de norbertinessen van Sint Catharinadal en heeft een omvang van dertien hectaren (Kadastrale aanduiding: OOSTERHOUT G 2386 G 0). Het terrein van Sint Catharinadal is opgedeeld in twee bestemmingen, namelijk een maatschappelijke en een agrarische bestemming.

1.3 Beschrijving van het complex en gebouwen

Het Norbertinessenklooster Sint Catharinadal bestaat uit een omgracht slotje (gebouwd omstreeks 1400), kloostergebouw en kloosterkerk en een vroeg 19de eeuwse poortgebouw. Momenteel is het kunstatelier erg bekend. De voornaamste werkzaamheden in het atelier bestaan uit het restaureren van antieke boeken, kalligrafie en moderne leerbewerking (Gemeente Oosterhout, 2014).

Norbertinessen

De norbertinessen vormen de vrouwelijke afdeling van de Orde van Prémontré (RKK, 2014a). De norbertijnen en norbertinessen zijn vernoemd naar hun stichter Norbertus van Gennepe, die in 1120 de Orde van Prémontré oprichtte. De orde volgt de regel van de heilige Augustinus (Sponselee, 2002, p. 61). Rond 1122 schied Nobertus de mogelijkheid voor vrouwen om zich aan te sluiten bij de Orde van Prémontré. De norbertinessen woonden toentertijd onder hetzelfde dak als de norbertijnen. Dit werden zogenaamde 'dubbelkloosters' genoemd. Hoewel de norbertinessen in hetzelfde gebouw woonden, waren zij strikt gescheiden van de mannen. Rond 1200 waren dubbelkloosters niet langer toegestaan. Het generaal kapittel van de Orde van Prémontré had eerder besloten dat de zusters zich voortaan in eigen kloosters moesten vestigen. Vaak waren de norbertinessenkloosters wel afhankelijk van de norbertijnenabdij (RKK, 2014a). De norbertinessen waren vanaf de vijftiende eeuw tot het Tweede Vaticaans Concilie, dat werd gehouden van 1962 tot 1965 en door Paus Johannes XXIII bijeengeroepen werd, slotzusters (RKK, 2014a; RKK, 2014b; Norbertinessenpriorij Sint-Catharinadal, 2012). Dat wil zeggen dat ze afgesloten waren van de buitenwereld. Familieleden die hen bezochten, konden de nonnen alleen zien achter tralies (RKK, 2014a). De oproep tot bezinning over eigen leven werd gehoord in Sint-Catharinadal (Norbertinessenpriorij Sint-Catharinadal, 2012). Bij Sint Catharinadal zijn de tralies waarmee het slotgedeelte was afgesloten in 1967 verwijderd. Toen dit nieuws bekend werd gemaakt, riep een hoogbejaarde zuster verschrikt uit: 'Gaan de tralies weg? Dan ben ik mijn vrijheid kwijt!' Niet alleen de tralies, maar ook de regels wat betreft het slot werden versoepeld. De norbertinessen mogen tegenwoordig, alhoewel beperkt, het klooster verlaten voor familiebezoek en vakantie (Sponselee, 2002, p. 72). Daarnaast werd het gezamenlijk gebed niet langer in het Latijn gehouden, maar in het Nederlands. Verder ontvangen de norbertinessen gasten in groepsverband (Norbertinessenpriorij Sint-Catharinadal, 2012).

1.4 Monumentale status en waardestelling

De gebouwen van Sint Catharinadal aan de Kloosterdreef 1 en 3 zijn aangeduid als Rijksmonument.

Waardestelling

De concentratie van drie contemplatieve kloostergemeenschappen met hun gebouwen en omliggende terreinen is uniek voor Nederland (Gemeente Oosterhout, 2009, p. 16). Een dergelijke concentratie van drie kloostergemeenschappen is zeldzaam (Nissen, 2002, p. 10).

In hun agrarische setting, vormen zij, samen met het aangrenzende gebied van de Leijsenakkers een groene wig tussen de opdringende stedelijke bebouwing en grote verkeerswegen, met een uitgesproken eigen karakter, dat tot uiting komt in beeld, sfeer, en belevingswaarde (Gemeente Oosterhout, 2009, p. 16).

Architectuurhistorisch

De concentratie van drie monumentale kloostercomplexen waarvan de kernen al rijks- of gemeentelijk bescherming genieten. Daarnaast komen ook de ommuurde kloosterhoven en sommige bijgebouwen voor bescherming in aanmerking. De kern van St. Catharinadal betreft het 15de-eeuwse kasteeltje De Blauwe Camer en het daarachter gebouwde 17de-eeuwse kloostercomplex, dat reeds rijksbescherming geniet. Enkele recente uitbreidingen (bibliotheek, archief, kerk) zijn in aangepaste stijl gebouwd (RDMZ, 2002, p. 6).

Historisch-geografisch

Van belang is de goed bewaarde ruimtelijke context van drie kloostergemeenschappen, met inbegrip van de ommuurde tuinen, alsmede de terreinen waarmee de kloosterlingen in hun levensonderhoud voorzagen, zoals de agrarische terreinen en opstallen, boerderijwoningen en werkplaatsen. De tuinen, ommuringen, watergangen en windsingels zijn van grote betekenis, omdat de aanleg ervan een direct verband houdt met de aard van het kloosterleven. De Oosterhoutse kloostergemeenschappen behoren tot de zogenoemde contemplatieve orden die zich vooral bezighouden met gebed en bezinning, wat het beste in beslotenheid en afzondering kan gebeuren. Hoewel die beslotenheid de laatste jaren duidelijk minder is geworden- alle kloosters ontvangen regelmatig groepen en twee kloosters hebben speciale gastenverblijven- is dit uitgangspunt in de aanleg van de kloosterterreinen terug te vinden. Ook religieuze overwegingen speelden een rol bij de tuinaanleg (RDMZ, 2002, p. 7).

Stedenbouwkundig

De concentratie van drie kloostercomplexen vormt een stedenbouwkundig geheel dat in de huidige vorm uniek is voor Nederland. Met het aangrenzende gebied van de Leijsenakkers vormen de kloosters en hun omliggende terreinen een groene wig, een gebied met een geheel eigen karakter, tussen de bebouwde kom van Oosterhout en de autosnelweg A27 (RDMZ, 2002, p. 7).

Archeologisch

De kloosterterreinen en de huidige Leijsenakkers maken deel uit van een prehistorisch nederzettingsgebied, de Leysen Akkers, dat zich ontwikkelde tussen de woeste gronden in het zuiden (Heikant) en de veenmoerassen in het noorden. In dit gebied zijn bewoningresten aangetroffen uit de ijzertijd, uit de Romeinse tijd en uit de Middeleeuwen. Op de Indicatieve Waardekaart Archeologie van de Provincie Brabant is het hele gebied aangewezen als terrein met hoge archeologische verwachtingen (RDMZ, 2002, p. 7).

Sociaal-ruimtelijk

Door de bijzondere bestemming van het kerngebied- drie functionerende kloostergemeenschappen- en de relatief geïsoleerde ligging, heeft het te beschermen gebied een volstrekt eigen karakter behouden, dat naast visuele kwaliteiten vooral bestaat uit een geheel eigen sfeer en belevingswaarde, waarbij de begrippen rust en bezinning een sleutelrol spelen. De kloosterterreinen en het aangrenzende gebied van de Leijsenakkers sluiten in historisch, visueel en functioneel opzicht goed op elkaar aan, waardoor een samenhangend geheel ontstaat met voldoende potentie om het bijzondere karakter van De Heilige Driehoek te handhaven (RDMZ, 2002, p. 7).

1.5 Videotestament (QR-code)

-

2. Ontwikkelingsperspectief

2.1 De opgave en het concept

Het onderhoud van het enorme complex vormt een steeds grotere last voor de zusters van Sint Catharinadal. Op dit moment is het complex prima onderhouden. Er zijn permanent twee klusjesmannen aanwezig. De zusters verkrijgen inkomsten vanuit hun kunstatelier waar zij antieke boeken restaureren en kalligrafie en moderne leerbewerking uitoefenen. Daarnaast verhuren de zusters kamers aan gasten. Deze kamers hebben slechts beperkte privé-faciliteiten, maar men heeft er wel Wi-Fi. De zusters merken echter dat het steeds lastiger wordt om met de verkregen inkomsten het complex te onderhouden. Aangezien zij het complex graag voor de toekomst willen behouden, zijn zij met een idee gekomen om hun inkomsten te vergroten. De norbertinessen willen graag een wijngaard gaan exploiteren. Dit hebben zij in een ver verleden al eerder gedaan op Sint Catharinadal (zie

Smits, 2010, p. 625). Op dit moment onderzoekt een specialist uit Vlaanderen of het terrein geschikt is voor wijnbouw. Uit de voorlopige uitkomsten blijkt dat de locatie geschikt is. De wijngaard wordt aangelegd tussen twee muren, waardoor de zusters hun privacy behouden. Verder willen de norbertinessen een vergeten groentetuin aanleggen. Voor het onderhoud van de wijngaard en de vergeten groentetuin zoeken zij samenwerking met een streekschool voor praktijkonderwijs (Praktijkschool De Zwaikom).

Op het terrein van Sint Catharinadal staat een boerderij die de zusters willen verbouwen tot bottelarij, wijnproeverij en informatiecentrum. De zusters hebben zelf echter geen geld voor deze verbouwing. Daarnaast zouden de zusters graag de gastenverblijven renoveren en/of nieuwe kamers bijbouwen om meer gasten aan te trekken, de kamers zijn op dit moment erg basic. Voor de renovatie gaat het om vijftien tot twintig kamers. Ook hier hebben de zusters zelf geen geld voor. De provincie Noord-Brabant zou kunnen een bijdrage kunnen leveren aan de financiering van de verbouwing van de boerderij en/of de verbouwing van de gastenverblijven.

3. Cultuurhistorische verkenning

3.1 Ontwikkelingsgeschiedenis complex

De kloostergemeenschap Sint Catharinadal bestaat al meer dan zevenhonderd jaar. De norbertinessen zijn echter niet altijd gevestigd geweest in Oosterhout. Het klooster Sint Catharinadal werd kort voor 1271 gevestigd in het buurtschap Vroenhout bij Wouw (Norbertinessenpriorij Sint-Catharinadal, 2012; Commissaris, 1947, p. 19) en is in 1271 opgenomen in de Orde van Prémontré als zelfstandig vrouwenklooster (Commissaris, 1947, p. 18). Sint Catharinadal was een van de vroegste kloosters in Noordwest-Brabant (Carmiggelt e.a., 1995, p. 19). In 1295 besloten de zusters om naar Breda te vertrekken. In 1647 verhuisden de norbertinessen van Breda naar Oosterhout. In 1672 vertrokken de zusters naar het oude klooster in Breda. Dit vanwege de invallen van Franse troepen op het Brabantse platteland. Tenslotte keerden de norbertinessen in 1679 definitief terug naar Oosterhout, waar zij tot op heden nog steeds gevestigd zijn (Sponselee, 2002, p. 61).

Vroenhout

Er bestaan verschillende theorieën over de stichting van Sint Catharinadal. De feitelijke gegevens over het begin van Sint Catharinadal zijn echter niet meer bekend (Van Oirschot, 1984, p. 12). Sponselee (2002, p. 62) stelt dat het waarschijnlijk is dat op een gegeven moment een aantal vrouwen uit de omgeving van Roosendaal samen is gekomen in Vroenhout om te leven volgens de regels van de Orde van Prémontré. Erens (zoals aangehaald door Sponselee, 2002, p. 62) beschrijft een aantal mogelijkheden, waaronder de stichting als uitvloeisel van een begijnhof. Waarschijnlijk heeft Servatius van Liederkerke, ook wel Servatius van Breda genoemd, een grote rol gespeeld bij de stichting van Sint Catharinadal (Sponselee, 2002, p. 62). Er is weinig over Servatius bekend, maar wat wel met zekerheid gezegd kan worden is dat hij relaties had met de heren van Breda en de hertog van Brabant (Carmiggelt e.a., 1995, p. 19). Hij was naar alle waarschijnlijkheid niet van adel, wel was hij een vermogend man (Carmiggelt e.a., 1995, p. 19). Volgens een van de verhalen zou Servatius het klooster gesticht hebben voor zijn zeven dochters, van wie de oudste Catharina heette. De namen van alle dochters zijn bekend, maar deze gegevens komen echter niet uit eigentijdse bronnen. De gegevens worden pas voor het eerst vermeld in het laatste kwart van de 17de eeuw (Carmiggelt e.a., 1995, p. 21). Carmiggelt et al. (1995, p. 21) stellen dat een gedeelte van de zusters misschien afkomstig was uit het nonnenklooster van Zandvliet en samengevoegd is met een groep vrouwen die Servatius bij elkaar had gebracht.

Wat wel zeker is, is dat het klooster op verzoek van Servatius van Breda op 9 oktober 1271 door het generaal kapittel werd opgenomen in de Orde van Prémontré (Van Oirschot, 1984, p. 11). In dat zelfde jaar werd namens de bisschop van Luik de kloosterkerk ingewijd door een wijbisschop uit Denemarken (Carmiggelt e.a., 1995, p. 19). De abt van Prémontré werd vader-abt van Sint-Catharinadal en zou steeds een proost als zijn vervanger benoemen (Van Oirschot, 1984, p. 12). De bezittingen van Sint Catharinadal bleven eigendom van het klooster zelf. De zusters konden advies uitbrengen aan de vader-abt over welke proost uit een van de norbertijnenabdijen hun voorkeur had. De proost moest zich alleen verantwoorden tegenover de vader-abt en was dus geen verantwoording schuldig aan het prelaat van zijn eigen abdi (Sponselee, 2002, p. 61).

De Norbertinessen zijn slechts een korte periode (1271-1295) gevestigd geweest in Vroenhout. Tijdens deze periode heeft Sint Catharinadal vele schenkingen ontvangen van adellijke heren, onder wie de toenmalige heren van Breda, Arnoud van Leuven en Raso van Gavere (Commissaris, 1947, p. 20; Van Oirschot, 1984, p. 12). Na

de stichting van het klooster hebben Arnoud van Leuven en zijn echtgenote Elisabeth van Breda het klooster onder hun bescherming genomen (Sponselee, 2002, p. 62). Waarom de heren van Breda Sint Catharinadal vanaf de stichting hulp en bescherming boden is volgens Commissaris (1947, p. 20) niet bekend. Feit was wel dat Sint Catharinadal op dat moment het eerste en enige klooster was in het land van Breda (Commissaris, 1947, p. 20).

Breda

In 1288 ondervonden de zusters hinder van de Sint Aagtenvloed waardoor het gehele noordwesten van Brabant onder water kwam te staan (Norbertinessenpriorij Sint-Catharinadal, 2012; Commissaris, 1947, p. 21). Ondanks de hulp die zij ontvingen van de heer van Breda, besloten de zusters in 1295 om naar Breda te verhuizen (Van Oirschot, 1984, p. 12; Norbertinessenpriorij Sint-Catharinadal, 2012). Het klooster was onbewoonbaar geworden door vele overstromingen en zou nog lange tijd onbewoonbaar blijven. Bij hoge vloed stond het gebied telkens onder water. Sint Catharinadal lag in het randgebied tussen de klei- en zeegronen (Commissaris, 1947, p. 21). Uiteindelijk zou het complex te Vroenhout 56 jaar onder water blijven staan. Na afloop van deze periode was enkel een stuk van de toren, een zuil en een aantal stenen bankjes over (Van Oirschot, 1984, p. 12).

Het klooster werd verenigd met het gasthuis van Breda. Bij de verhuizing naar Breda kregen de zusters wederom hulp van de heer van Breda (Commissaris, 1947, p. 21). Ook de goederen en inkomsten van Sint Catharinadal en van het gasthuis werden met elkaar verenigd. De zusters zouden de zorg op zich nemen voor de zieken en armen van het gasthuis. De zusters voelden zich echter niet thuis in hun nieuwe werkkring (Commissaris, 1947, p. 22).

In 1295 verdwijnt de naam Sint Catharinadal uit de oorkonden (Commissaris, 1947, p. 25). In 1308 werd Sint Catharinadal weer van het gasthuis van Breda gescheiden en konden de zusters een eigen onderkomen betrekken dat gelegen was buiten de vestgracht (de huidige Kloosterkazerne) (Commissaris, 1947, p. 23). De zusters hadden even buiten de stadsmuren een klooster met kerk gebouwd (Van Oirschot, 1984, p. 13). De naam Sint Catharinadal wordt op dat moment niet opnieuw in gebruik genomen. Na 1400 wordt het weer gebruikelijk om het klooster aan te duiden met Sint Catharinadal (Commissaris, 1947, p. 25).

Commissaris (1947, p. 26) geeft aan dat het vanzelf spreekt dat Sint Catharinadal in Breda arm begon. De zusters hadden namelijk een nieuw klooster moeten bouwen, waarvoor naar alle waarschijnlijkheid de goederen in Wouw verkocht zijn (Commissaris, 1947, p. 46). Opvallend is dat sommige zusters over eigen inkomsten beschikten (Commissaris, 1947, p. 47).

In de periode van 1369-1469 was er in Sint Catharinadal waarschijnlijk geen proost aanwezig. In de documenten is namelijk niets terug te vinden over een eventuele proost in deze periode (Commissaris, 1947, p. 27). Als er geen proost in het klooster aanwezig was, lag de verantwoordelijkheid voor het beheer van de tijdelijke goederen bij de priorin. Dat er geen proost aanwezig was kon allerlei oorzaken hebben, zoals de politieke situatie of afwezigheid van een beschikbare kandidaat vanuit een van de abdijen (Sponselee, 2002, p. 63). Een proost is een priester van de orde die verbonden is aan het klooster en voor de eucharistievieringen zorgt. Daarnaast behoorden het beheer van de tijdelijke goederen, het contact met de Norbertijner Orde en overige externe contacten en de ondersteuning van het geestelijk leven tot de taken van de proost (Norbertinessenpriorij Sint-Catharinadal, 2012). Het regelmatige en vaste contact met de Norbertijnen is in deze periode verloren gegaan (Commissaris, 1947, p. 28). Volgens Commissaris (1947, p. 29) ontwikkelde zich in deze periode *'een zekere gemakkelijheid en vrijheid, die het niet te nauw nam met de strenge kloostertucht en niet bevorderlijk was voor het beschouwend leven'*.

Op verzoek van graaf Jan IV van Nassau, heer van Breda, vaardigde paus Pius II in 1461 een bul uit waarin hij de opdracht gaf een aantal hervormingen door te voeren in Sint Catharinadal (Commissaris, 1947, p. 30; Van Oirschot, 1984, p. 14). Nadat de pauselijke bul was goedgekeurd en bekrachtigd, werden er een aantal maatregelen genomen. Een van deze maatregelen hield in dat zusters geen eigen inkomsten of goederen meer mochten bezitten. Zij moesten alle goederen, zowel roerend als onroerend, overdragen aan de priorin (Commissaris, 1947, p. 31). De priorin had de dagelijkse leiding over de kloostergemeenschap en werd gekozen uit de eigen groep (Norbertinessenpriorij Sint-Catharinadal, 2012; Sponselee, 2002, p. 61). In 1463 werd als gevolg van de pauselijke bul de strenge clausuur, met tralies, ingevoerd (Van Oirschot, 1984, p. 14; Commissaris, 1947, p. 32). Daarnaast werden er als gevolg van de pauselijke bul meer vastendagen ingevoerd (Sponselee, 2002, p. 65).

Op verzoek van haar vader Jan IV van Nassau kwam Odilia vanuit het klooster in Mechelen naar Sint Catharinadal om er mee te werken aan de vernieuwingen. Zij is op in Sint Catharinadal gebleven tot de dood van haar vader. Daarna heeft zij zelf een klooster gesticht in Princenhage (Van Oirschot, 1984, p.15).

Sint Catharinadal heeft in Breda meerdere tegenslagen gekend. Zo zijn in 1479 de proost, priorin en zes zusters gestorven aan de pest (Commissaris, 1947, p. 34). Ook kreeg Sint Catharinadal te maken met een grote brand die op 23 juli 1534 in Breda woedde en twee derde van de stad in as legde. Alle gebouwen van het klooster gingen in vlammen op, met uitzondering van de binnenste conventsgebouwen met de cellen van de zusters en het grootste deel van de kerk (Commissaris, 1947, pp. 39-40). De binnenste conventsgebouwen en de kerk waren namelijk nog maar pas vernieuwd en uit steen opgetrokken (Sponselee, 2002, p. 65). Men heeft het klooster herbouwd. Het klooster kwam in de jaren dertig van de zestiende eeuw binnen de veste te liggen bij de nieuwe stadsomwalling die door Hendrik III van Nassau was gepland (Van Oirschot, 1984, p. 15; Sponselee, 2002, p. 65). Bij het aanleggen van de nieuwe stadsomwalling, werden grote stukken grond van het klooster onteigend. De financiële afwikkeling en schadeloosstelling duurden ruim twintig jaar (Sponselee, 2002, p. 66).

Door financiële zorgen en een groeiende behoefte aan primair onderwijs voor meisjes, vooral in de steden, besloten de zusters eerst een school en later ook een pensionaat op te richten (Commissaris, 1947, p. 42). Wanneer de school en het pensionaat precies zijn opgericht is niet bekend, maar de eerste vermelding van de school komt voor in 1538 en de eerste vermelding van het pensionaat in 1546 (Commissaris, 1947, pp. 42-43). Verder hadden de zusters vanouds koeien, varkens en paarden. Daarnaast hadden zij bij het klooster een wijngaard en brouwerij (Van Oirschot, 1984, p. 21). Ook in de perioden onder de Staten-Generaal (1590-1625 en 1637-1647), toen de gereformeerden meerdere pogingen hebben gedaan om het instituut te sluiten, hebben de zusters de school kunnen voortzetten, dankzij de bescherming van de heren van Breda, met name van de prinsen Maurits en Frederik Hendrik. De school vormde voor de zusters een van de voornaamste bronnen van inkomsten (Commissaris, 1947, p. 44). De school is blijven bestaan tot 1647, toen de zusters vertrokken uit Breda en zich vestigden in Oosterhout.

In 1566 kreeg ook de kloostergemeenschap Sint Catharinadal te maken met de Beeldenstorm. De zusters hadden echter maatregelen genomen. Zij hadden hun kerkschatten op tijd ondergebracht in Dordrecht en hun archief in 's-Hertogenbosch (Commissaris, 1947, p. 46). De periode van 1566-1795 was een moeilijke tijd voor de zusters van Sint Catharinadal (Norbertinessenpriorij Sint-Catharinadal, 2012). Van 1566 tot 1637 kreeg Sint Catharinadal namelijk voortdurend te maken met een afwisseling tussen katholieke en protestante machthebbers (Sponselee, 2002, p. 66). De zusters hebben ook deze periode kunnen overleven, voornamelijk door de bescherming van het Huis van Oranje-Nassau (Norbertinessenpriorij Sint-Catharinadal, 2012). De prinsen Maurits en Frederik Hendrik namen het klooster namelijk onder hun bescherming (Sponselee, 2002, pp. 66-67). In de periode van 1581-1590 toen Breda door de Spanjaarden werd bezet, vroeg Catharinadal afwisselend om hulp aan de Spanjaarden en aan het Huis van Oranje-Nassau (Commissaris, 1947, p. 49; Van Oirschot, 1984, p. 15).

De afgelopen zeven eeuwen is er een zeer korte periode van drie jaar geweest (1623-1626) waarin de kloostergemeenschap slechts uit één zuster, Johanna van der Stegen, en nog twee schoolzusters bestond (Commissaris, 1947, p. 4; Van Oirschot, 1984, p. 16). Dit was het gevolg van een maatregel van de Staten-Generaal, namelijk een verbod voor kloosters om nog novicen aan te nemen. In de periode van 1590-1620 was door de maatregel van de Staten-Generaal het aantal zusters teruggelopen van ongeveer twintig naar nog maar twee zusters. Omstreeks 1600 waren vele zusters overleden door een besmettelijke ziekte (Commissaris, 1947, p. 52). Toen Breda in 1625 weer werd heroverd door de Spanjaarden, mochten er weer nieuwe novicen worden aangenomen (Commissaris, 1947, p. 54). Proost Petrus van Dunne kwam met een oplossing voor het behoud van Sint Catharinadal, namelijk overplaatsing van zusters uit een ander Norbertinessenklooster. In 1627 werd de clausuur met tralies weer ingesteld (Van Oirschot, 1984, p. 16). Toen prins Fredrik Hendrik echter in 1637 aan de macht kwam in Breda, hielden de Staten-Generaal zich aan hun bepaling van 1590, waardoor er opnieuw geen nieuwe novicen mochten worden aangenomen (Sponselee, 2002, p. 67). Frederik Hendrik nam Sint Catharinadal wel onder zijn bijzondere bescherming, ook de proost en de kerk. De prins heeft ervoor gezorgd dat de proost kon blijven toen alle kerken ter beschikking werden gesteld aan de protestanten en alle priesters Breda moesten verlaten (Commissaris, 1947, p. 58).

Oosterhout

Door de vele beperkingen die de protestanten aan de zusters van Sint Catharinadal oplegden, was het voor de norbertinessen uiteindelijk niet langer mogelijk om in Breda te blijven (Sponselee, 2002, p. 67). Er was beslag gelegd op de kloostergebouwen van de norbertinessen in Breda voor de inrichting van een 'Illustere School' door de regering (Van Oirschot, 1984, p. 10).

Proost Cruyt had in 1643 reeds gezorgd voor een refugiehuis in Antwerpen, dat als Allerheiligst Sacramentshuis door de norbertinessen van Sint Catharinadal begonnen werd, maar er al spoedig los van kwam te staan (Van Oirschot, 1984, pp. 16-17). De proost had een nieuw refugiehuis gesticht met de achterliggende gedachte dat dit refugiehuis eventueel uit zou kunnen groeien tot een nieuw Sint Catharinadal als de norbertinessen genoodzaakt zouden zijn om uit Breda te vertrekken (Commissaris, 1947, p. 59). Het refugiehuis in Antwerpen was onderworpen aan het gezag van de prelaat van de Sint Michielsabdij (Commissaris, 1947, p. 61). Op het einde van de 18de eeuw werd dat nieuwe klooster opgeheven (Van Oirschot, 1984, pp. 16-17).

In 1644 kreeg proost Cruyt verlof van Prins Frederik-Hendrik het klooster, dat onder zijn bescherming stond elders in de Baronie van Breda te vestigen (Van Oirschot, 1984, p. 10). In september 1645 kocht proost Cruyt "seeckere omwaterde huysinghe genoempt De Blauwe Camer" met bijbehorende gronden. De overeenkomst die onder andere de verhuizing bevatte was ondertekend door Amalia van Solms, de echtgenote van prins Frederik-Hendrik, en door proost Cruyt. Later heeft prins Frederik-Hendrik zelf het contract bekrachtigd (Sponselee, 2002, p. 67; Norbertinessenpriorij Sint-Catharinadal, 2012). Prinses Amalia van Solms heeft eens gezegd: 'ick houd niet van nonnen en papen, maer ick heb een bijzondere faveur voor de witte Nonnekens van Breda nu te Oosterhout'. Zij heeft haar faveur ook laten blijken, door de proost in 1651 een gouden borstkruis met zwart email en bezet met diamanten te schenken (Van Oirschot, 1984, p. 17; Commissaris, 1947, p. 63).

De norbertinessen moesten al sneller dan verwacht het klooster in Breda, dat Illustere School zou worden, verlaten en tijdelijk hun intrek nemen in het huis van Ds Van Renesse, die rector-magnificus van de Illustere School werd (Van Oirschot, 1984, p. 16). De onkosten van de overhaaste verhuizing werden vergoed (Commissaris, 1947, p. 61). In het voorjaar van 1647 werd begonnen met de verbouwing en inrichting van De Blauwe Camer en later dat jaar vertrokken de zusters naar Oosterhout, onder voorwaarde dat zij nu wel weer nieuwe novicen mochten aannemen (Van Oirschot, 1984, p. 16; Norbertinessenpriorij Sint-Catharinadal, 2012; Commissaris, 1947, p. 61). Ook mochten de norbertinessen de proostdij in Breda behouden als refugie. Wel moesten zij het klooster en alle roerende goederen die zij bezaten in Breda overdragen aan Frederik Hendrik. Als Sint Catharinadal zou zijn uitgestorven, zouden alle goederen echter sowieso vervallen aan het Huis van Oranje (Commissaris, 1947, pp. 59-60). Na het overlijden van Fredrik Hendrik in 1647, werd zijn zoon Willem II beschermheer van Sint Catharinadal. Willem II stierf drie jaar later, in 1650. Zijn moeder, Amalia van Solms was vanaf dat moment de beschermvrouwe van het klooster (Commissaris, 1947, p. 63).

In 1672 waren de norbertinessen echter gedwongen om terug te keren naar hun oude klooster in Breda vanwege veiligheidsoverwegingen. Er was sprake van een inval van Franse troepen op het Brabantse platteland (Sponselee, 2002, p. 67). De zusters hadden de opvolger van proost Cruyt laten merken dat zij heimwee hadden naar het oude klooster in Breda, dus deze gelegenheid werd met beide handen aangegrepen (Commissaris, 1947, p. 63). De kloostergemeenschap Sint Catharinadal kreeg mondeling toestemming van prins Willem III van Oranje om naar het gedeeltelijk weer leeggekomen klooster in Breda terug te keren (Van Oirschot, 1984, p. 11). De Illustere School was mislukt en de een gedeelte van het klooster werd op dat moment bewoond door burgers (Commissaris, 1947, p. 64). De zusters hoopten definitief in Breda te kunnen blijven en ondernamen ook pogingen hiertoe, maar zij waren in 1679 genoodzaakt om weer te vertrekken naar Oosterhout door toedoen van protestante predikanten (Van Oirschot, 1984, p. 10; Sponselee, 2002, p. 67). Willem III liet hen weten dat hij 'de nonnekens niet maintaineren (kan) binnen Breda' en dat zij 'absoluet naar Oosterhout vertrekken' moesten. Hij nam de zusters van Sint Catharinadal wel weer onder zijn bescherming (Van Oirschot, 1984, p. 17). De hoop van de zusters om definitief in Breda te kunnen blijven blijkt onder meer uit het gegeven dat zij bij hun vertrek uit Oosterhout zelfs de cellen van de nonnen en de tralies hadden uitgebroken (Commissaris, 1947, p. 65).

Bij hun terugkeer in Oosterhout, troffen zij het klooster in een ernstige staat aan. Alle deuren waren beschadigd, de sloten waren gesloopt, de ruiten waren ingegooid, de daken waren lek en de brouwerij en de stal waren ingevallen. De prins van Oranje gaf de dringende raad om het klooster te herstellen. Deze raad werd opgevolgd,

alles werd hersteld (Van Oirschot, 1984, p. 11). Proost Van der Malen (1676-1701) heeft vele papieren geordend om inzicht te verkrijgen in de rechten en vorderingen die het klooster sinds vele eeuwen en op vele plaatsen bezat. De proost is zelf alle achterstallige huren, pachten en accijnzen gaan innen. Hij moest daarvoor buiten Oosterhout naar Breda, Roosendaal, Etten, Rijsbergen, Princenhage, Terheijden, Ginneken, Chaam, Baerle, Gilze en Dongen (Commissaris, 1947, p. 69). Volgens Commissaris (1947, p. 69) zullen er *'weinig of geen kloosters geweest zijn, die zo waren samengegroeid met een bepaalde streek van vrij geringe oppervlakte als St. Catharinadal met het land van Breda'*. Verder geeft Commissaris (1947, p. 69) aan dat het zeldzaam is dat de goederen die Sint Catharinadal bezat, in het speciaal de gronden, in de gehele geschiedenis van het klooster nooit zijn onteigend, met uitzondering van de bezittingen in Breda. Proost Van der Malen is ook de oudste geschiedschrijver van Sint Catharinadal (Commissaris, 1947, p. 70).

Toen er weer een stadhouderloze periode aanbrak, nam de kloostergemeenschap Sint Catharinadal haar toevlucht tot de Friese tak van de Nassau's, waardoor het toegestaan bleef voor de proost om openbare diensten te houden (Van Oirschot, 1984, p. 18).

In de jaren na 1648 werd de katholieke godsdienst oogluikend toegelaten, op voorwaarde dat de katholieken geld betaalden aan de drosten, schouten en andere ambtenaren om hen te vriend te houden (Commissaris, 1947, p. 73). Adriaan de Vries, omstreeks 1730 schout van de Vrijheid van Oosterhout, heeft verwoede pogingen gedaan om Sint Catharinadal te laten uitsterven, maar dit is hem echter niet gelukt (Sponselee, 2002, p. 67). De priorin kwam als verweer met sauvegardes die zij in de loop der tijd had ontvangen ter bescherming van het klooster. Het voortbestaan van het Sint Catharinadal werd echter nog steeds 'in deliberatie' gehouden door de Staten-Generaal. In 1796 werd uiteindelijk vrijheid van godsdienstuitoefening en gelijkstelling van alle kerkgenootschappen verkondigd door de Nationale Vergadering. Voor de norbertinessen was dit zeer gunstig, want hun beschermer Willem V, was in 1795 in ballingschap gegaan in Engeland (Sponselee, 2002, p. 69).

Sint Catharinadal bleef in tegenstelling tot de abdijen en priorijen in België en Frankrijk, ook voortbestaan tijdens de periode van 1795-1810, zowel onder de Bataafse Republiek (1795-1806) als het Koninkrijk Holland (1806-1810). Als gevolg van de Franse Revolutie en de nasleep hiervan en door toedoen van keizer Joseph II van Oostenrijk, werden de Franse en Belgische kloosters in deze periode opgeheven (Sponselee, 2002, p. 69). Verder werden in België en Frankrijk de kloosterlingen verspreid en werden de goederen van de kloostergemeenschappen in beslag genomen en verkocht (Commissaris, 1947, p. 78). Toen het Koninkrijk Holland in 1810 onderdeel werd van het Franse Keizerrijk, werd de toekomst van Sint Catharinadal opnieuw onzeker (Sponselee, 2002, p. 69). De weinige kloosters die in de Brabantse enclaves nog over waren verdwenen weldra (Commissaris, 1947, p. 78). Napoleon had echter een vrij milde houding aangenomen ten opzichte van vrouwelijke religieuzen die zich bekommerden om zieken, hulpbehoevenden, daklozen en weeskinderen (Sponselee, 2002, p. 69). Om deze reden liet proost Van Gennep in 1811 een gebouw in de tuin van de zusters inrichten als school voor arme meisjes. De zusters gaven vanachter de tralies gratis onderwijs aan de arme meisjes (Norbertinessenpriorij Sint-Catharinadal, 2012; Sponselee, 2002, p. 70; Van Oirschot, 1984, p. 18). Verder verstrekten de norbertinessen kleding, linnengoed en levensmiddelen aan de armen (Commissaris, 1947, p. 79). Zo kon de kloostergemeenschap Sint Catharinadal blijven voortbestaan, hoewel zij geen pensioonaat mochten oprichten en er maximaal twintig religieuzen mochten zijn. Toen Willem I in 1813 aan de macht kwam, handhaafde hij de Napoleontische wetgeving met betrekking tot de kloosters. Sint Catharinadal viel hier echter niet onder en werd nadat Sint Catharinadal in 1811 al officieel was erkend door Napoleon, in 1817 uitdrukkelijk erkend door Willem I door het klooster te herstellen in het bezit van drie percelen land in Nispen (Sponselee, 2002, p. 70; Commissaris, 1947, p. 80). Het maximaal aantal religieuzen werd vergroot naar een totaal van negenentwintig (Sponselee, 2002, p. 70). In 1816 werd een eigen stenen kerk bij het klooster gebouwd. Eerder was dit niet mogelijk, aangezien de plakaten geen andere kerkjes toestonden dan schuurkerkjes van hout en leem en met stro of riet gedekt. Voor 1816 werd de brede kloostergang als kapel gebruikt. In de kloostergang werden ook de proosten begraven (Commissaris, 1947, p. 71 en 80). In 1826 bouwden de zusters een apart schoolgebouw op hun terrein (Sponselee, 2002, p. 70).

In de periode dat Willem II regeerde, van 1840 tot 1849, mocht Sint Catharinadal onbeperkt novicen aannemen (Sponselee, 2002, p. 70). De nonnen hadden Willem II antieke meubelen geschonken toen hij als kroonprins in Tilburg woonde (Commissaris, 1947, p. 81). Willem II had Sint Catharinadal als kroonprins al eens bezocht en

had de proost een miskelk geschonken (Van Oirschot, 1984, pp. 18-19). Ook prins Willem IV en prins Willem V hebben een bezoek aan het klooster gebracht (Van Oirschot, 1984, p. 18).

In 1856 werd er een hoge muur om het klooster gebouwd. In 1861 werden zogenaamde 'droogdagen' ingevoerd tijdens de vasten, niet alleen voor de zusters, maar ook voor de knechten en de meiden en zelfs voor het vee (Van Oirschot, 1984, p. 19). Tijdens de vasten mochten de nonnen slechts één maaltijd nuttigen, laat in de namiddag, maar tijdens de 'droogdagen' mocht buiten de maaltijd zelfs geen water gedronken worden (Commissaris, 1947, p. 84). Zowel de muur als de droogdagen waren er gekomen door toedoen van proost F. Brouwers, die uiteindelijk door de aartsbisschop uit zijn ambt werd ontheven (Van Oirschot, 1984, p. 19). Proost Brouwers staat te boek als 'de strenge proost' (Commissaris, 1947, p. 83). In 1858 werd er een tweede dochterstichting van Sint Catharinadal gerealiseerd in Neerpelt in België (Van Oirschot, 1984, p. 19). Een legaat had een eigendom met woning geschonken, op voorwaarde dat de zusters er een kosteloze school zouden stichten (Commissaris, 1947, p. 83). In 1920 werd deze dochterstichting een zelfstandige proosdij (Van Oirschot, 1984, p. 19).

Door het verdwijnen van vele kloosters in België en Frankrijk, was het contact van Sint Catharinadal met de Orde van Prémontré verslapt (Norbertinessenpriorij Sint-Catharinadal, 2012). De leden van de orde zwierven rond in de Norbertijnse parochies en elders. Het aantal leden daalde in deze periode snel (Commissaris, 1947, p. 82). Toch bleef de Norbertijnse traditie bewaard, want de zusters van Sint Catharinadal zochten en vonden altijd een proost onder de nog aanwezige Norbertijnen (Commissaris, 1947, p. 82).

Rond 1900 groeide het aantal zusters weer gestaag en was het kerkje uit 1816 ontoereikend geworden voor de kloostergemeenschap Sint Catharinadal en de gelovigen van buiten. Proost Pauly liet naast het eerste kerkje een ruime nieuwe kerk bouwen, die in 1903 in gebruik werd genomen (Commissaris, 1947, p. 88). Tijdens de Eerste Wereldoorlog kreeg het klooster grote financiële problemen, omdat de Russische, Oostenrijks-Hongaarse en andere obligaties die Sint Catharinadal in haar bezit had, nagenoeg waardeloos werden (Sponselee, 2002, p. 71). Hierdoor waren de norbertinessen genooddaakt om een aantal waardevolle antieke spullen te verkopen, die eeuwenlang zorgvuldig bewaard waren gebleven (Sponselee, 2002, p. 71; Commissaris, 1947, p. 89). In deze periode is ook het goudleren behang verkocht (zie paragraaf 31.2) (Sponselee, 2002, p. 73). In 1914 bracht Z.K. H. Prins Hendrik een bezoek aan Sint Catharinadal. In 1916 volgde Hare Majesteit Koningin Wilhelmina (Commissaris, 1947, p. 89). Na de Franse tijd waren de norbertijnenabdijen en norbertinessenpriorijen weer onder het algemeen bestuur van de Orde van Prémontré gekomen. In 1928 werd het klooster uiteindelijk weer herenigd met de orde (Sponselee, 2002, p. 73). De abt van Tongerlo werd vader-abt van Sint Catharinadal. Hij benoemde voortaan de proost, die door de bisschop bevestigd moest worden als rector van de kerk (Commissaris, 1947, p. 91).

Doordat het aantal zusters zo sterk was gegroeid dat de gebouwen niet meer toereikend waren, liet proost Van Reeth in 1930 een nieuwe vleugel aan het complex bouwen, waardoor een carré ontstond (Sponselee, 2002, p. 73; Norbertinessenpriorij Sint-Catharinadal, 2012). De nieuwe vleugel werd echter niet aangepast aan de oudere gebouwen (Norbertinessenpriorij Sint-Catharinadal, 2012). Daarnaast had men het gastenkwartier, de spreekkamers, flink moeten vernieuwen (Commissaris, 1947, p. 92). Verder kwam er rond 1930 een derde dochterstichting tot stand in Petropolis in Brazilië. Dit werd uiteindelijk ook een zelfstandige proosdij (Van Oirschot, 1984, p. 19).

Tijdens de Tweede Wereldoorlog doken een aantal fraters S.C.J. uit het Liesbosch in Breda onder in de kelder van Sint Catharinadal. De zusters hadden problemen met de voedselvoorziening, maar met behulp van de eigen boerderij werd hongersnood voorkomen (Norbertinessenpriorij Sint-Catharinadal, 2012; Sponselee, 2002, p. 75). Een brandbom bracht de schrik erin, maar er waren gelukkig geen slachtoffers (Norbertinessenpriorij Sint-Catharinadal, 2012). Na de oorlog groeide het aantal zusters tot zestig, het hoogste aantal ooit in de geschiedenis van Sint Catharinadal. Lange tijd was er echter onvoldoende aandacht geweest voor het onderhoud van de gebouwen (Sponselee, 2002, p. 75). Een restauratie onder leiding van en met subsidie van Rijks Monumentenzorg werd als absoluut noodzakelijk beschouwd. Maar Catharinadal was niet kapitaalkrachtig genoeg en Monumentenzorg had te maken met een tijd van bestedingsbeperking, zodat er bij de uitvoering veel teleurstellingen overwonnen moesten worden (Norbertinessenpriorij Sint-Catharinadal, 2012). Van 1955 tot 1959 werd het complex uiteindelijk gerestaureerd, onder begeleiding van de Rijksdienst voor Monumenten (Sponselee, 2002, p. 75).

Eigen onderhoud

De zusters hebben sinds hun bestaan voor een groot gedeelte in hun eigen onderhoud moeten voorzien. Hoewel zij in de loop der eeuwen in vele plaatsen in Brabant molens, hoeven en gronden tot hun bezittingen konden rekenen, was er toch regelmatig sprake van armoede. In Breda verzorgden de zusters dertien jaar zieken en reizigers. Rond 1530 werden een school en meisjespensionaat opgericht (Van Oirschot, 1984, p. 21). De school was bedoeld voor meisjes uit de betere kringen en had als doel om zich financieel staande te kunnen houden (Commissaris, 1947, p. 79). Verder hadden de zusters koeien, varkens en paarden. Daarnaast hadden zij bij het klooster een wijngaard en een brouwerij (Van Oirschot, 1984, p. 21). In 1597 wordt er gezegd dat de zusters met handwerk en industrie in hun onderhoud moesten voorzien. In 1811 richtten de zusters nog een armenschooltje op, zodat zij konden blijven bestaan onder Napoleon. Al in de 15de eeuw werden in Sint Catharinadal boeken gemaakt. Ook later leverden de zusters kalligrafisch werk (Van Oirschot, 1984, p. 22). In de periode na de Tweede Wereldoorlog zorgden de zusters tot 1954 in de moderne boekbinderij voor onder meer het inbinden van tijdschriften, gemeenteregisters en archiefleggers. Uit deze moderne boekbinderij ontstond het huidige kunstatelier waar onder meer antieke boeken worden gerestaureerd. Andere werkzaamheden zijn onder andere kalligrafie en moderne leerbewerking (Van Oirschot, 1984, p. 23).

3.1.1 Stad/gebied/regio

Sint Catharinadal maakt deel uit van de Heilige Driehoek. De Heilige Driehoek maakt weer deel uit van de Leijsenakkers dat van oorsprong een agrarisch gebied is tussen Oosterhout en het kerkdorp Oosteind (RDMZ, 2002, p. 2). De Leijsenakkers ligt in een overgangsgebied tussen hoge zandgronden in het zuiden en een veen- en kleigebied in het noorden (Gemeente Oosterhout, 2009, p. 18). De hoger gelegen zandgronden waterden af op de lager gelegen veen- en kleigebieden via kleine waterloopjes, die lokaal bekend staan als 'rullekes'. Verschillende veldnamen verwijzen nog naar deze lokale situatie, zoals Zandheuvel (de verbindingsweg tussen Oosterhout en de Heilige Driehoek), de Hoogstraat en de Rulstraat (RDMZ, 2002, p. 2).

De Leysen Akkers werd al in de prehistorie vanwege vruchtbare leemhoudende zandgrond door boeren gebruikt (Gemeente Oosterhout, 2009, p. 18). Ook zijn er Romeinse boerderijen uit de tweede eeuw aangetroffen (RDMZ, 2002, p. 2). Zowel in de ijzertijd als in de Romeinse tijd is het gebied van de Leysen Akkers in gebruik geweest door inheemse boerengemeenschappen. Een boer woonde op een kleine boerderij met een paar kleine akkers eromheen. Het terrein met het boerderijtje en de akkertjes was vrijgekap of –gebrand. Door intensievere akkerbouw in de late prehistorie en de vroegere Middeleeuwen, werd de kwetsbaarheid van gebieden ten aanzien van erosie vergroot (Dijk, 2002, p. 17). De Leijsenakkers kende vanuit het zuiden een erosiedreiging, maar heeft echter niet te maken gekregen met erosie door de bijzondere kwaliteiten van de Formatie van Sterksel en het leemhoudende dekzand. De stevigheid van de kleilagen van de Formatie van Sterksel heeft er tevens voor gezorgd dat de Leijsenakkers in de late Middeleeuwen gespaard bleef voor het water uit het noorden (Dijk, 2002, p. 21). De Formatie van Sterksel werd gevormd toen de Maas zo'n 600.000 jaar geleden in Midden- en Oost-Brabant een laag grof zand en grind afzette. In de regio van de Heilige Driehoek bedraagt de dikte van de Formatie van Sterksel zo'n tien tot vijftien meter (Van Dijk Advies, 2008, p. 3).

In de Middeleeuwen hebben zich nederzettingen ontwikkeld (RDMZ, 2002, p. 2). Vanaf de Middeleeuwen is de Leysen Akkers eeuwenlang opgehoogd door plaggenbemestingen waardoor er een esdek of enkeerdgrond is ontstaan. Een esdek is een vruchtbare akker (Dijk, 2002, p. 21). De bovenste laag van een es bestaat uit materiaal dat van elders is aangevoerd (Gemeente Oosterhout, 2009, p. 18).

Op de overgangszone van zand naar veen en klei heeft een groot aantal boerderijen zich in de vijftiende eeuw ontwikkeld tot versterkte huizen (RDMZ, 2002, p. 2). Deze versterkte huizen worden ook wel slotjes genoemd en werden bewoond door bestuurders uit Breda. Op een groot deel van de Leysen Akkers bevindt zich nu het huidige Oosterhout (RDMZ, 2002, p. 2). Volgens Dijk (2002, p. 21) is de Heilige Driehoek *'zo langzamerhand het laatste open restant van een ooit zeer succesvolle woonlocatie voor de boeren van de prehistorie, de Romeinse tijd, de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd'*.

Reliëf en bodem

Zandgronden liggen vaak relatief hoog, waardoor er vaak sprake is van vrij diepe grondwaterstanden. Verder zijn zandgronden van nature vrij voedselarm (Van Dijk, 2002, p. 27). In de omgeving van de Heilige Driehoek heeft

de dekzandlaag die is afgezet tijdens de stormen in de laatste ijstijd (70.000-10.000 jaar geleden) zo'n twee a drie meter (Van Dijk, 2002, pp. 27-28). De grond van de Heilige Driehoek is opgebouwd uit zowel lagen die slecht grondwater doorlaten als lagen die goed grondwater doorlaten. Sint Catharinadal ligt op zo'n vier meter boven NAP. Dit is lager dan de Paulus-abdij (NAP +6 meter) en het gebied van de Onze-Lieve-Vrouweabdij (ongeveer NAP +5 meter) (Van Dijk, 2002, p. 28). De lagergelegen gronden in de Heilige Driehoek zijn natter en er komen daar dus hogere grondwaterstanden voor. Langs de Kloosterdreef liggen de sloten daarom ook diep (Van Dijk, 2002, pp. 28-29). In de omgeving van Sint Catharinadal bevinden zich diverse sloten, wat ook duidt op een vrij nat gebied. Dit is echter tegenwoordig niet meer het geval. Het grondwater komt niet meer tot aan het maaiveld en zakt al vroeg in het voorjaar weg, waardoor de sloten droogvallen (Van Dijk, 2002, p. 29).

De Heilige Driehoek

De Heilige Driehoek dankt zijn naam aan de drie kloosters die in het gebied zijn gelegen: de priorij Sint-Catharinadal (norbertinessen), de Onze-Lieve-Vrouwe-abdij (benedictinessen) en de Sint Paulusabdij (benedictijnen). Het is gelegen tussen de autosnelweg A27 en de bebouwde kom van Oosterhout (RDMZ, 2002, p. 2). De norbertinessen van Sint Catharinadal vestigden zich in 1647 in het slotje De Blauwe Camer in Oosterhout. Zij waren gevlucht vanuit Breda. Volgens Nissen (2002, p. 10) *'heeft de aanwezigheid van de zusters norbertinessen gewerkt als een magneet die andere kloosterlijke vluchtelingen aantrok'*. In 1901 werd er in Frankrijk een wet van kracht, waarna kloostergemeenschappen drie maanden de tijd hadden om uit Frankrijk te vertrekken, na deze drie maanden zouden hun goederen verbeurd verklaard worden. De benedictinessen van de abdij van Onze-Lieve-Vrouw te Wisques in Noord-Frankrijk kwamen na een zoektocht terecht in Oosterhout, waar zij in 1901 hun intrek namen in het landhuis 'Vredeoord'. Zij werden daarmee de burens van de zusters van Sint Catharinadal. In 1907 vestigden ook de benedictijnen uit Wisques zich in Oosterhout. In 1903 hadden zij al twee hectaren grond aangekocht in de buurt van de benedictinessen (Nissen, 2002, p. 10).

Slotjes van Oosterhout

Oosterhout telt oorspronkelijk zeven slotjes, waarvan Sint Catharinadal (De Blauwe Camer) er een is. Sint Catharinadal is een van de oudste monumenten van Oosterhout. Van de zeven slotjes bestaan er nog vijf, namelijk Borsselen, Beveren, Limburg, Brakestein en de Blauwe Camer. De overige twee slotjes, Spijtenburg en Van Aalst ofwel Bersselaar, zijn verdwenen (Gorisse, 2002, p. 99). Alle slotjes zijn ontstaan op de ontginningen van de woeste gronden en lagen destijds aan de zuidelijke rand van de dorpskom. Ook waren alle slotjes ongeveer vier bunder groot. Dit was mogelijk een gebruikelijke ontginningseenheid in die tijd (Gorisse, 2002, p. 100). De slotjes waren oorspronkelijk boerderijen die zich in de vijftiende eeuw ontwikkelden tot versterkte huizen. De huizen werden bewoond door bestuurders uit Breda. De meeste slotjes ontwikkelden zich tot buitenplaatsen (RDMZ, 2002, p. 2). De slotjes leken oorspronkelijk nog niet op kasteeltjes, zoals de meesten dat nu wel doen. Grachten, toren en/of andere 'kasteelachtige' elementen zijn pas later aangebracht (Gorisse, 2002, p. 100).

3.1.2 Locatie

Het slotje De Blauwe Camer werd waarschijnlijk rond 1400 gebouwd door Claes die Voocht Peter Schaertszoon (Smits, 2010, p. 625). In 1412 wordt Herberen van Emmichhoven de eigenaar van het gebouw. Rond 1420 verkocht Herberen van Emmichhoven het aan de Johannieterridders, die tussen 1420 en 1473 de toren bouwden. Het is zeker dat de Johannieters de toren hebben gebouwd, aangezien later hun maalteken, dat het recht op de rechtspraak uitbeeldde, onder de pleisterlaag werd teruggevonden. In de periode van 1494 tot 1502 werd het slotje De Blauwe Camer verkocht aan de Oosterhoutse Adriaen Jacob Heymans, een vooraanstaande boer in de vrijheid van Oosterhout. Al snel echter verkocht Heymans bepaalde rechten op het slotje, waaronder het recht op het huis zelf, aan Laureys Back, die eerst schepenen en later schout van Oosterhout was. In 1514 deed Laureys Back zijn rechten op De Blauwe Camer al weer over Jan van der Dussen, stiefvader van zijn vrouw en kastelein van Geertruidenberg. In 1528 kwam het gehele complex in het bezit van Van der Dussen (Van Oirschot, 1984, p. 6). In 1544 werd het slotje voltooid door Claes Vierling, de nieuwe eigenaar van de Blauwe Camer (Smits, 2010, p. 625). Hij was het die De Blauwe Kamer omstreeks 1545 uitbreidde met de zaal en het voorhuis. Toen Vierling in 1546 kwam te overlijden werd het slotje verkocht aan Thomas Grammay, die rentmeester-generaal van Gelderland was. Vermoedelijk heeft hij De Blauwe Camer, net als Vierling overigens, als buitenverblijf en jachtslot gebruikt (Van Oirschot, 1984, p. 6). In 1555 verkocht Grammay het slotje met verdere bezittingen in Oosterhout aan Cornelis Tack. Tack kwam echter tot twee keer toe zijn financiële verplichtingen aan Grammay niet na, waardoor Tack in 1562 De Blauwe Camer moest verkopen. Huybert van Doorn werd de nieuwe bezitter van het slotje (Van Oirschot, 1984, p. 7). In 1586 kwam hij echter in conflict met Adriaen van Beaufort, abt van

de adellijke abdij van Sint Geertrui uit Leuven en conservator van de voorrechten van de Johannieten (Van Oirschot, 1984, p. 8). De uitkomst van het geschil is niet bekend, maar wel is zeker dat Huybert van Doorn tot aan zijn overlijden rond 1590 eigenaar van het slotje was. Van 1572 tot 1588 werd De Blauwe Camer bewoond door de Johanniet Daniël van Doorn, die mogelijk familie was van Van Doorn. In 1591 werd Andries van de Kieboom de nieuwe eigenaar van het slotje (Van Oirschot, 1984, p. 9). Van de Kieboom was eerder al in het bezit gekomen van de hypotheek op De Blauwe Camer (Van Oirschot, 1984, p. 7). Hij verkocht het slotje twee jaar later alweer aan Jasper van Kinschot, raadsheer en tesorier-generaal van de prins van Oranje. Toen Van de Kieboom kwam te overlijden verkocht zijn zoon het in 1627 aan Adriaen Verelst, commies-generaal van de domeinen van de prins van Oranje. Na de dood van Verelst kwam De Blauwe Camer in het bezit van zijn neef, die dezelfde naam droeg en schout was van Alphen, Baarle en Chaam (Van Oirschot, 1984, p. 9). In 1645 verkocht Verelst De Blauwe Camer uiteindelijk aan proost Balthasar Cruyt van het norbertinessenklooster Sint Catharinadal (Smits, 2010, p. 625). Er werden twee nieuwe vleugels gebouwd. De breedste gang achter het slotje werd gebruikt als kerk, waar ook katholieken uit Oosterhout de vieringen bijwoonden (Sponselee, 2002, p. 67). In de kloostergang werden ook de proosten begraven (Commissaris, 1947, p. 71). De zusters waren voor de aankoop van De Blauwe Camer en de bouw van het klooster bij het slotje 30.000 gulden kwijt (Van Oirschot, 1984, p. 9). De zusters hadden een wijngaard en een brouwerij (Smits, 2010, p. 625). In 1672 vertrokken de norbertinessen weer naar hun oude klooster in Breda vanwege de invallen van Franse troepen op het Brabantse platteland. In 1679 keerden zij definitief terug naar Oosterhout (Sponselee, 2002, p. 61). Het slot werd tussen 1955 en 1960 gerestaureerd door W. Oomen jr. (Smit, 2010, p. 626).

3.2 Betekenis van het complex voor Brabant/iconische waarden

In Nederland bestaan slechts twee norbertinessenkloosters, namelijk Priorij Sint-Catharinadal in Oosterhout en de gemeenschap Mariëngaard in Hierden (gemeente Harderwijk, provincie Gelderland). De gemeenschap Mariëngaard is gelieerd aan de norbertijnenpriorij De Essenburgh. Priorij Sint-Catharinadal is het enige norbertinessenklooster in de provincie Noord-Brabant (RKK, 2014a).

Daarnaast is Sint Catharinadal de oudste kloostergemeenschap in Nederland die onafgebroken op Nederlandse bodem is blijven voortbestaan. Sint Catharinadal behoorde tot de Orde van Prémontré, is altijd blijven voortbestaan in West-Brabant en heeft altijd het conventuele leven kunnen voortzetten (Commissaris, 1947, pp. 3-4). Dit is voornamelijk te danken aan de contacten die de kloostergemeenschap Sint Catharinadal al vanaf het ontstaan van de kloosterorde met de voorzaten van de Nassaus had. De zusters hadden nauw contact met de heren van Breda, dat nog verstevigd werd doordat verschillende familieleden van Johanna van Polanen, echtgenote van graaf Engelbert van Nassau heer van Breda, verschillende familieleden in het klooster had. Zij was onder andere familie van priorin Elisabeth van der Leek en de norbertines Machteld van Polanen (Van Oirschot, 1984, p. 14). De heren en vrouwen van Breda hebben Sint Catharinadal regelmatig goederen, landerijen, hoeven en bossen geschonken en de zusters vrijgesteld van de daarop rustende lasten (Sponselee, 2002, p. 62). Door de bijzondere relatie die de zusters met het Huis van Oranje-Nassau hebben, wordt Sint Catharinadal ook wel 'Oranjeklooster' genoemd. Dankzij de bescherming van de prinsen van Oranje kon het klooster als enig katholiek klooster tijdens de republiek blijven voortbestaan (Gemeente Oosterhout, 2014). Juliana en Beatrix hebben Sint Catharinadal bezocht. In 2015 zullen koning Willem-Alexander en Maxima een bezoek brengen aan het klooster. Bijzonder is verder nog dat vanwege de link met het Koninklijk huis, leden van het Koninklijk huis wel in de privévertrekken van de zusters mogen komen.

Volgens Commissaris (1947, p. 69) zullen er *'weinig of geen kloosters geweest zijn, die zo waren samengegroeid met een bepaalde streek van vrij geringe oppervlakte als St. Catharinadal met het land van Breda'*. Verder geeft Commissaris (1947, p. 69) aan dat het zeldzaam is dat de goederen die Sint Catharinadal bezat, in het speciaal de gronden, in de gehele geschiedenis van het klooster nooit zijn onteigend, met uitzondering van de bezittingen in Breda.

3.3 Cultuurhistorische waardering

3.3.1 Complex (ensemblewaarden)

De drie kloostercomplexen in de Heilige Driehoek zijn op de Cultuurhistorische Waardenkaart van Noord-Brabant aangeduid als historische stedenbouwkundige structuur met een zeer hoge waarde (Provincie Noord-Brabant, 2014b). Binnen deze structuur zijn de aangrenzende complexen van het norbertinessenklooster Sint-Catharinadal (aan de Kloosterdreef), de Benedictijner Sint-Paulusabdij (aan de Hoogstraat) en de Onze-Lieve-

Vrouwe-abdij van de Benedictinessen (aan de Leijzenstraat) opgenomen. Kenmerkend zijn de ommuurde complexen met een concentratie van hoofden bijgebouwen. De terreinen worden door sloten, muren en hagen omsloten. Door de specifieke functie is het gebied vrij gebleven van overige bebouwing (Gemeente Oosterhout, 2009, pp. 16-17).

De landerijen met de diverse bedrijfsgebouwen en –opstallen zijn van belang, omdat zij deel uitmaken van de sociaal-economische kant van het kloosterleven, een wezenlijk onderdeel van de traditionele kloostercultuur (RDMZ, 2002, p. 7).

3.3.2 Per object (cultuurhistorische waarden, architectuurhistorische waarden, gaafheid/herkenbaarheid en zeldzaamheid)

Slotje De Blauwe Camer

De Blauwe Camer is volgens Van Oirschot (1984, p. 3) het meest gaaf bewaard gebleven slotje van de vijf nog bestaande slotjes in Oosterhout. De naam 'Blauwe Camer' is voor het eerst terug te vinden in archiefstukken uit 1479. Het slotje is vernoemd naar een voor dat huis typische kamer. Dit was vroeger geen zeldzaamheid. Onder andere in Ulvenhout (Blauwkamer) en St. Geertruidenberg (Blau Camer) bestonden huizen met dezelfde naam (Van Oirschot, 1984, pp. 3-4). Volgens Van Oirschot (1984, p. 4) moet de naam betrekking hebben gehad op de kamer in het oudste gedeelte van het gebouw, links van de toren. Deze kamer was namelijk tot 1915 voorzien van goudleer met een versiering van voluten, schelpen en gestileerde planten in goud en bruin op een helderblauwe ondergrond. Het houtwerk van het slotje was ook blauw. In 1915 is het goudleer behang verkocht, samen met een aantal meubelstukken en schilderijen. Vanaf 1647 werd de naam 'Blauwe Camer' steeds meer vervangen door 'Sint Catharinadal' (Van Oirschot, 1984, p. 4).

3.4 Cultuurhistorische kaders voor herontwikkeling (Rijk, provincie, gemeente)

- **Rijk**
 - Op 3 april 2006 is de Heilige Driehoek door de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer aangewezen als beschermd dorpsgezicht (Gemeente Oosterhout, 2009, p. 1, 16). *Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt (RDMZ, 2002, p. 8).*
- **Provincie**
 - Cultuuragenda van Brabant (2012)
- **Gemeente**
 - Beleidsnota Cultuurhistorie, Monumenten en Archeologie 2008-2018 (2010)
Het doel van de Beleidsnota is het betrekken van cultuurhistorie bij planvorming, zodat archeologische vindplaatsen en cultuurhistorisch waardevolle structuren niet langer verloren gaan.

In de Beleidsnota zijn doelstellingen opgenomen voor het monumenten- en archeologiebeleid. De drie beschermde stads- en dorpsgezichten (Houtse Heuvel, Heuvel en Heilige Driehoek) nemen hierbij een bijzondere plaats in (Gemeente Oosterhout, 2009, p. 32).

4. Ruimtelijke en functionele verkenning

4.1 Overheid/planologische kaders/wetgeving en visies op herontwikkeling

- **Rijk**
 - Op 3 april 2006 is de Heilige Driehoek door de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer aangewezen als beschermd dorpsgezicht (Gemeente Oosterhout, 2009, p. 1, 16). *Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkelingen binnen het*

gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt (RDMZ, 2002, p. 8).

- Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte (nationaal belang 10: ruimte voor behoud en versterking van (inter)nationale unieke cultuurhistorische en natuurlijke kwaliteiten).

- **Provincie**

- Structuurvisie Ruimtelijke Ordening (SVRO) (PS, 1 oktober 2010-partiële herziening 2014)
De SVRO, geeft de hoofdlijnen van het provinciaal ruimtelijk beleid tot 2025 weer (met een doorkijk naar 2040). De visie is bindend voor het ruimtelijk handelen van de provincie en vormt de basis voor de wijze waarop de provincie de instrumenten, die de Wet ruimtelijke ordening biedt, inzet.
- Verordening Ruimte (geconsolideerde versie 18-03-2014)
Artikel 24 Complex van cultuurhistorisch belang
 1. In afwijking van hoofdstuk 3 'Structuren' neemt een bestemmingsplan ter plaatse van de aanduiding 'Complex van cultuurhistorisch belang' de geldende bestemming met de daarbij horende regels over het gebruik van de grond en van de zich daarop bevindende bouwwerken in acht.
 2. In afwijking van het eerste lid kan een bestemmingsplan voorzien in andere dan op grond van het geldende bestemmingsplan toegestane bouwactiviteiten en planologische gebruiksactiviteiten, waaronder wonen, mits de toelichting een verantwoording bevat waaruit blijkt dat:
 - a. de beoogde ruimtelijke ontwikkeling een bijdrage levert aan het behoud of het herstel van het cultuurhistorisch karakter van het complex;
 - b. de beoogde ruimtelijke ontwikkeling past binnen het te voeren beleid voor dat gebied.
 3. Artikel 6.10 en artikel 7.10 (niet-agrarische functies) zijn niet van toepassing (Provincie Noord-Brabant, 2014c, p. 52).

- **Gemeente**

- Structuurvisie Gemeente Oosterhout (2013)
- Bestemmingsplan Leijsenakkers
Planstatus: vastgesteld 2009-07-14
Identificatie: NL.IMRO.08260000leijsenakkers-
Type plan: gemeentelijk plan; bestemmingsplan artikel 10
Naam overheid: Oosterhout
IMRO-versie: PRPCP2008

Doel bestemmingsplan Leijsenakkers

Het doel van het bestemmingsplan Leijsenakkers is het opstellen van een eenduidige en uniforme juridische regeling voor het toegestane gebruik en de toegestane bebouwing binnen het plangebied. Deze regeling heeft voor het grootste gedeelte van het plangebied Leijsenakkers een conserverend karakter en is gericht op bescherming van de karakteristieke waarden van de Heilige Driehoek. Daarnaast worden enkele ontwikkelingen mogelijk gemaakt die het karakter van dit gebied versterken (Gemeente Oosterhout, 2009, p. 1).

Bestemming Sint Catharinadal

Het terrein van Sint Catharinadal heeft twee bestemmingen, namelijk een maatschappelijke en een agrarische bestemming.

- Welstandsnota gemeente Oosterhout
In de Welstandsnota is aandacht besteed aan de architectonische kwaliteit van de woningbouw en overige bebouwing binnen het plangebied. In de bestemmingsplannen voor Oosterhout worden de functie en het gebruik van de gronden en de maatvoering van de bebouwing geregeld. Het bestemmingsplan vormt de basis

voor de stedenbouwkundige opzet van de wijk. De architectonische verschijning wordt gewaarborgd door middel van een welstandsnota.

Integrale gebiedskwaliteit

De Welstandsnota is mede gebaseerd op het idee, dat het welstandsbeleid onderdeel is, of zou moeten zijn, van een integraal gebiedskwaliteitsbeleid. Daarbij wordt ervan uitgegaan, dat gebiedskwaliteit is opgebouwd uit vier, onderling samenhangende, aspecten:

1 cultuurhistorische kwaliteit

De wijze, waarop de totstandkomingsgeschiedenis van een gebied afleesbaar is in de huidige situatie, vertegenwoordigt op zichzelf al een zekere kwaliteit.

2 de ruimtelijke ordening

De wijze waarop de ruimte in een gebied letterlijk geordend is: open/gesloten, de verdeling van bebouwd/onbebouwd, de functionele verdeling en de herkenbaarheid van de ruimtelijke structuur, vertegenwoordigt een ander aspect van de gebiedskwaliteit.

3 landschappelijke kwaliteit

De intrinsieke waarde van samenhangende ecologische en groenstructuren en watersystemen en de visuele waarde van de (afwisseling) van groene en gebouwde kwaliteiten.

4 de gebouwde kwaliteit

De kwaliteit van de gebouwde omgeving, zowel de kwaliteit van de elementen op zich, als de kwaliteit van de onderlinge samenhang en de relatie met andere kwaliteitsaspecten.

Deze vier aspecten kunnen niet los van elkaar gezien worden. Zo hangt de landschappelijke kwaliteit duidelijk ook samen met de wijze waarop het landschap tot stand is gekomen (cultuurhistorie), de wijze waarop de ruimte is ingerichte (ruimtelijke ordening) en de kwaliteit van de gebouwde elementen in en aan de rand van het landschap. Vergelijkbare relaties zijn er tussen de gebouwde kwaliteit en de ruimtelijke ordening, de cultuurhistorie en de landschappelijke kwaliteit. Vandaar dat, in het streven naar integrale gebiedskwaliteit, de vier onderdelen in hun onderlinge samenhang moeten worden gezien. Deze welstandsnota gaat primair over de gebouwde kwaliteit, over de kwaliteit van een gebouw op zichzelf en in relatie tot zijn omgeving. Met name waar het gaat over de relatie tot de omgeving kan de gebouwde kwaliteit alleen beschouwd worden als onderdeel van de integrale gebiedskwaliteit en moet dus worden gezien in zijn relatie met de cultuurhistorische kwaliteiten, de ruimtelijke ordeningskwaliteiten en de landschappelijke kwaliteiten van de omgeving.

Met de twee genoemde beleidsstukken, het bestemmingsplan en de welstandsnota, wordt zowel de stedenbouwkundige opzet als de architectonische verschijningsvorm vastgelegd in een beleidskader. Nieuwe (bouwvergunningplichtige) bouwplannen dienen zowel aan het bestemmingsplan als aan de welstandsnota te worden getoetst.

Conclusie

Bij de nieuwbouw en verbouw van gebouwen dient rekening te worden gehouden met de Welstandsnota. In de Welstandsnota die voor Oosterhout is opgesteld, zijn per bebouwingstype architectonische en bouwtechnische kenmerken opgenomen. De huidige karakteristiek en architectuur van de bebouwing vormt hierbij het uitgangspunt. Elk bouwplan moet voldoen aan de eisen die gelden voor het bebouwingstype waarbinnen het bouwwerk valt. Op deze wijze wordt niet alleen een toetsingskader voor bouwplannen gegeven, maar wordt ook de architectonische verscheidenheid binnen het gebied gewaarborgd. (Gemeente Oosterhout, 2009, pp. 29-30).

- **Overig**

- Groenplan Heilige Driehoek (2008)

Het doel van het groenplan is het versterken van de karakteristiek van de Heilige Driehoek en het op een duurzame manier vormgeven van de overgang van stad naar landschap. In het groenplan is vastgelegd waar en hoe landschappelijke ontwikkelingen op de lange termijn in het gebied kunnen plaatsvinden. Op basis van een analyse van het aanwezige groen is een samenhangende visie ontwikkeld voor behoud, herstel en verbetering van het groen. Het

groenplan bevat daarnaast concrete maatregelen en acties voor het groen in het gebied (Gemeente Oosterhout, 2009, p. 40).

4.2 Beschrijving ruimtelijke- en functionele structuur (huidige situatie)

Het Norbertinessenklooster bestaat uit een omgracht slotje (gebouwd omstreeks 1400), kloostergebouw en kloosterkerk en een vroeg 19de eeuws poortgebouw (Gemeente Oosterhout, 2014). Verder bevat het complex nog een kloosterboerderij uit omstreeks 1915 (Provincie Noord-Brabant, 2014b). Daarnaast moet er nog een oud schoolgebouw uit 1826 te vinden zijn op het terrein. Dit schoolgebouw kreeg later de functie van stal en schuur (Commissaris, 1947, p. 80).

4.3 Specifieke locatie kenmerken en kansen (milieu, archeologie, ecologie, bereikbaarheid etc.)

Bereikbaarheid

Het klooster Sint Catharinadal is zowel met de auto als met het openbaar vervoer goed bereikbaar. Sint Catharinadal ligt nabij de A27. Verder is er dichtbij het klooster een bushalte genaamd Kloosterdreef. Deze bushalte bevindt zich echter aan de Hoogstraat.

Archeologie

De kloosterterreinen en de huidige Leijsenakkers maken deel uit van een prehistorisch nederzettingsgebied, de Leysen Akkers, dat zich ontwikkelde tussen de woeste gronden in het zuiden (Heikant) en de veenmoerassen in het noorden. In dit gebied zijn bewoningresten aangetroffen uit de ijzertijd, uit de Romeinse tijd en uit de Middeleeuwen. Op de Indicatieve Waardekaart Archeologie van de Provincie Brabant is het hele gebied aangewezen als terrein met hoge archeologische verwachtingen (RDMZ, 2002, p. 7). De Leijsenakkers maken deel uit van een es: een oud, hoog gelegen bouwland op zandgrond. De bovenste laag van een es bestaat uit materiaal dat van elders is aangevoerd. Deze laag is om deze reden archeologisch gezien minder interessant. Onder de bovenste laag bevindt zich een laag waarin mogelijk sporen kunnen worden gevonden van de oudste bewoners van de Leijsenakkers. Door de bovenste eslaag zullen eventuele sporen goed bewaard gebleven zijn. Voor conservering van het bodemarchief is het van belang dat de grondwaterspiegel niet daalt, maar indien mogelijk juist wordt verhoogd. De verwachtingswaarde voor het aantreffen van een waardevol bodemarchief is hoog (Gemeente Oosterhout, 2009, p. 18).

Ecologie /milieu

Grote delen van het kloostergebied zijn niet openbaar toegankelijk (Van Dijk, 2002, p. 25). De Rijksweg A27 vormt een fysieke barrière tussen de Heilige Driehoek en het open landschap ten oosten van Oosterhout (Gemeente Oosterhout, 2009, p. 34). De grote groengebieden van onder andere Sint Catharinadal voegen een belangrijke ruimtelijke kwaliteit toe aan de ring rondom het centrumgebied van Oosterhout (Gemeente Oosterhout, 2013, p. 12).

Bodem

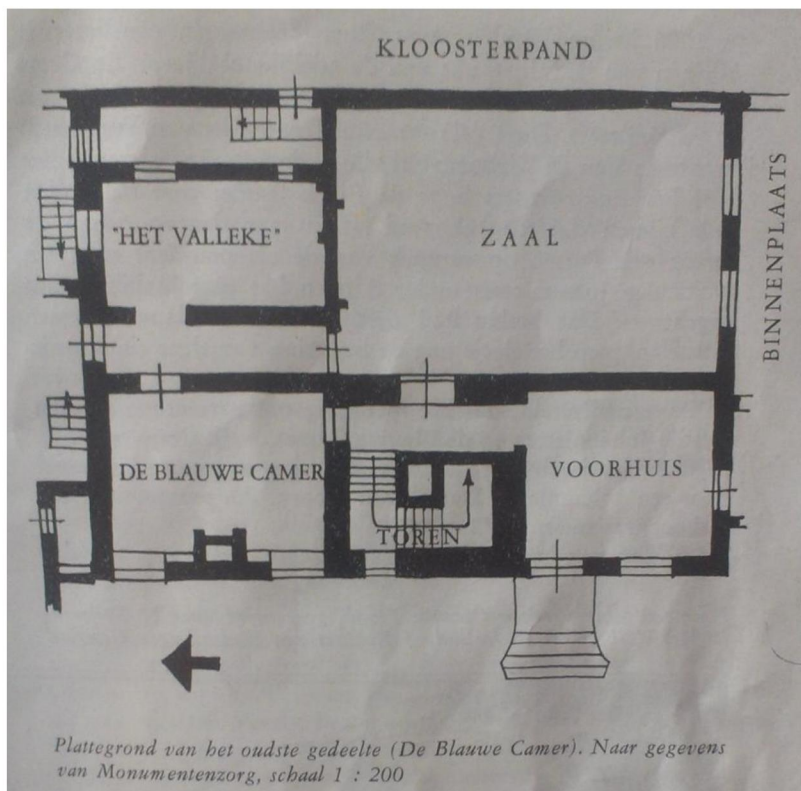
Uit het bodemonderzoek dat is uitgevoerd, is als voorlopige conclusie getrokken dat de locatie geschikt is voor wijnbouw als gekeken wordt naar de samenstelling van de bodem, de omstandigheden in het veld (bijvoorbeeld een sloot voor afwatering, bezonning, ommuurd gedeelte).

4.4 Specifieke stedenbouwkundige, architectonische en bebouwingskwaliteiten

Slotje De Blauwe Camer

Het rechthoekige slotje is opgetrokken in rode baksteen in kruisverband, terwijl bergsteen werd gebruikt voor de banden en lijsten. In de voorgevel bevindt zich tussen de ramen op de verdieping boven de ingang wapenstein. Het is ingericht als proosdij en heeft een rechthoekige traptoren, door trapgevels geflankeerd. De erachter gelegen woonvleugel heeft een hoge met pinakels versierde trapgevel van baksteen met lagen natuursteen. Het rechter gedeelte heeft overhoekse pinakels op de trappen van de trapgevels, de gevels zijn met banden versierd. De in kleine roeden verdeelde schuiframen zijn bij de jongste restauratie in hun oorspronkelijke vorm hersteld. De toren eindigt in een ingesnoerde vierzijdige spits, die belegd is met leien. Na verwijdering van het stucplafond uit 1710 heeft de grote zaal van het slotje weer een balkenzolder. De schouw met laatgotische geprofileerde wanden van bergsteen heeft een houten kap uit het begin van de achttiende eeuw (Smits, 2010, p. 625).

Toen bij de restauratie van 1955-1959 zowel de binnen- als de buitenmuren van hun pleisterlaag werden ontdaan, werd ontdekt dat de linkerkant van het slotje, het huis met de hoge topgevel, aan het einde van de 14de of in het begin van de 15de eeuw werd gebouwd. In 1544 werd het slotje waarschijnlijk uitgebreid met de grote zaal en de ingangspartij, rechts en achter de vierkante traptoren, die later ook moet zijn verhoogd (Van Oirschot, 1984, p. 20). Duidelijk is dat De Blauwe Camer in drie fasen is gebouwd. Van het oudste gedeelte is nog het rechthoekige gebouw over, dat in het midden van de vijftiende eeuw van een verdieping werd voorzien. Het is een onderkelderd gebouw, dat in 1650 nog voorzien was van een trapgevel. Er is verondersteld, dat de oorspronkelijke ingang aan de noordkant, de zijde van het later aangebouwde klooster, zou hebben gelegen. De Johanniters zullen de toren van 'De Blauwe Camer' hebben gebouwd omstreeks 1450, in elk geval tussen 1420 en 1473. In het metselwerk is het 'maalteken' te zien, siervormen in donkerder steen in de gevel. Hiervan wordt wel beweerd dat dit teken het recht van de rechtspraak demonstreerde. Dit recht werd in 1473 afgekocht door de Ridders van Sint Jan, die toen de Blauwe Camer bewoonde. In 1544 werd het slotje afgebouwd door de nieuwe eigenaar, Claes Vierling, die rechts van de toren een voorhuis, waarin zich nu de ingang bevindt, en daarachter de zaal liet bouwen. In de voorgevel bevindt zich tussen de vensters op de verdieping en boven de door een uitgekraagde boog gedekte ingang zijn gebeeldhouwd wapenmedaillon, waarin de heraldische figuren niet meer aanwezig zijn, maar waarin zijn wapen nog terug te kennen is. Het slotje is 17 meter breed en 13,40 m diep. De grote zaal van het slotje is 9,5 m lang en 7 m breed (Van Oirschot, 1984, p. 20).

Bron: Van Oirschot, 1984, p. 7

Het oudste deel van het kasteeltje/kasteelachtige huis De Blauwe Camer, de vleugel links van de toren, dateert uit omstreeks 1400. In de loop van de 15de eeuw of het begin van de 16de eeuw kreeg het gebouw een verdieping. Gelijktijdig of iets later kwam de vierkante traptoren met bordestrappen tot stand, waarschijnlijk in twee fasen. Nicolaas Vierling, griffier van de Nassause rekenkamer, liet rond 1545- mogelijk in twee kort op elkaar volgende fasen- de haakse zaalvleugel en het voorhuis of ingangsvleugel bouwen. Beide vleugels hebben een rijk gedetailleerde, laat-gotische topgevels met overhoekse pinakels. In de grote zaal bevindt zich een laat-gotische schouw met een 18de-eeuwse rookkap (Kolman e.a., 1997, p. 268).

In 1764 werden de toren en proosdij bijna volledig gerestaureerd. Enkele jaren later werd het oud en bouwvallig portaal, ook wel 'sacristijn' genoemd, afgebroken en vergroot. Uit die tijd komen ook 'de stenen poorten aan de hof en de koeiendreef' (Van Oirschot, 1984, p. 21).

Het slot werd tussen 1955 en 1959 gerestaureerd door W. Oomen jr. (Smit, 2010, p. 626).

Klooster

In 1647 werd met de bouw van het klooster bij de Blauwe Camer begonnen. Wouter en Arnold Liefmans zorgden voor het timmerwerk, terwijl Roeland van der Haegen het metselwerk voor zijn rekening nam. Het klooster bestaat uit vier om een binnenhof gegroepeerde vleugels, van eenvoudige architectuur (Van Oirschot, 1984, p. 21).

Het klooster achter het slotje bestaat uit vier bakstenen vleugels rondom een pandhof met kloostergang. Het vertoont de voor deze kloosters typerende en eenvoudige baksteentrant, die ook voor komt in het land van Megen en Ravenstein. Het gebouw heeft beganegrondse kruiskozijnen en op de verdieping twee lichtramen. De kloostergang en zalen zijn uiterst eenvoudig vormgegeven, deels met stucplafonds en balkenlagen met moer- en kinderbinten (Smits, 2010, p. 625).

In 1647 verrees aan de achterzijde van het kasteeltje / kasteelachtige huis De Blauwe Camer het eigenlijke klooster, dat bestaat uit vier vleugels rond een pandhof met kloostergang. Na de bouw van het klooster werd het oorspronkelijke huis ingericht als proosdij. Aan de noordzijde bouwde men een lage dienstvleugel (Kolman e.a., 1997, p. 268).

Brouwhuis

In 1763 werd het oude brouwhuis met het oude spreekhuis afgebroken en vervangen door nieuwbouw (Van Oirschot, 1984, p. 21).

School

In 1826 werd een afzonderlijke school gebouwd op het terrein van Sint Catharinadal. Dit gebouw kreeg later de bestemming van stal en schuur. In de zijgevel is een gedenksteen terug te vinden met de volgende tekst:

‘Achtien honderd zes en twintig,
Toen de zon in Taurus scheen,
Legde Siebers schoolopziener
Van deez’ school den eersten steen’ (Commissaris, 1947, p. 80).

Kerken

De kloosterkerk van 1816 is in 1903 en 1966 geheel herbouwd. Hij heeft nu de vorm van een sobere kerkzaal met balkenplafond (Smits, 2010, p. 625).

De eerste kerk van 1816 werd volgens Van Oirschot (1984, p. 21) al snel een ‘welgeslaagde proeve van bouwkundige wansmaak’ genoemd. In de kapittelzaal zijn nog overblijfselen te vinden van de kerk uit 1816 (Commissaris, 1947, p. 80). Rond 1900 groeide het aantal zusters weer gestaag en was het kerkje uit 1816 ontoereikend geworden voor de kloostergemeenschap Sint Catharinadal en de gelovigen van buiten. Proost Pauly liet naast het eerste kerkje een ruime nieuwe kerk bouwen, die in 1903 in gebruik werd genomen. De gehele kerk was toegankelijk voor de gelovigen van buitenaf, het koor van de slotzusters was aangebracht op de galerijen (Commissaris, 1947, p. 88).

In september 1904 werd door architect Jac. Van Gils een neogotische kerk gebouwd. In 1926 werd de kerk gerestaureerd en werden ingrijpende veranderingen gedaan aan de kerk (Smits, 2010, p. 625). Door de restauratie van 1926 weken de muren en de gewelven onheilspellend uit, waardoor men in 1964 heeft besloten om de kerk af te breken. Er werd een nieuwe kerk en een avondmaalzaal gebouwd, ontworpen door Elisabeth Janssens. De nieuwe kerk werd in 1966 ingewijd (Smit, 2010, p. 626). De nieuwe kerk van omstreeks 1965 werd gebouwd met behoud van zoveel mogelijk onderdelen van de oude kerk van omstreeks 1900 (Norbertinessenpriorij Sint-Catharinadal, 2012).

Aan de zuidzijde van het klooster verrees in 1816 een nieuwe kloosterkerk, die vervolgens in 1903 en ten slotte in 1966 geheel nieuw werd opgetrokken (Kolman e.a., 1997, p. 268).

Archief en bibliotheek

In 1978 werd door architect J. Kooij uit Huizen een voorziening voor het archief van het klooster ontworpen (Smit, 2010, p. 626). De toenmalige Commissaris van de Koningin van de provincie Noord-Brabant had de norbertinessen er op gewezen dat de berging van het archief niet geheel verantwoord was (Norbertinessenpriorij

Sint-Catharinadal, 2012). De keuken werd ook aangepast. In 1990 werd door architectenbureau Terneldeli uit Oosterhout een nieuw archief en een bibliotheek in stijl van de oude gebouwen gebouwd (Smits, 2010, p 626).

Overig

Het complex bevat nog een poortgebouw uit het begin van de 19de eeuw (1800-1850) en is bijna volledig ommuurd (Kolman, e.a., 1997, p. 268; Provincie Noord-Brabant, 2014a). In de loop van de tijd heeft men het complex enkele keren verbouwd en in de periode van 1955 tot 1959 is het gerestaureerd (Kolman e.a., 1997, p. 268). Verder bevat het complex nog een kloosterboerderij uit omstreeks 1915 (Provincie Noord-Brabant, 2014b).

4.5 Ruimtelijke- en functionele kaders (randvoorwaarden, eisen en uitgangspunten) voor herontwikkeling

Enkel ruimtelijke ontwikkelingen die inspelen op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maken en daarop voortbouwen. Kortom, ontwikkelingen die het karakter van het gebied versterken.

8. SWOT-analyse

	Cultuurhistorie	Ruimtelijk
Sterktes	• Rijksmonument • Beschermd dorpsgezicht • Relatie met het Huis van Oranje-Nassau • Oudste kloostergemeenschap in Nederland die onafgebroken op Nederlandse bodem is blijven voortbestaan • Onderdeel van de Heilige Driehoek • De Blauwe Camer is een van de vijf nog bestaande Slotjes van Oosterhout	• Goede bereikbaarheid • Het complex van Sint Catharinadal bedraagt in totaal 13 hectaren. • Voorlopige conclusie bodemonderzoek: locatie is geschikt voor wijnbouw • Sint Catharinadal heeft zowel een maatschappelijke als een agrarische bestemming.
Zwaktes		• Rijksweg A27 vormt een fysieke barrière tussen de Heilige Driehoek en het open landschap ten oosten van Oosterhout. • Hoge archeologische verwachtingswaarde → hoge grondwaterstand, terwijl voor wijnbouw juist een lage grondwaterstand gewenst is.
Kansen	• De zusters van Catharinadal hebben eerder (waarschijnlijk toen zij in Breda gevestigd waren) een wijngaard geëxploiteerd.	• Op meerdere locaties in Nederland zijn met wisselend succes wijngaarden aangelegd.

Bedreigingen	• Er treden weinig tot geen nieuwe zusters in. Als dit in de toekomst zo blijft zal de kloostergemeenschap Sint Catharinadal uitsterven.	• <i>Wijzigen van het ruimtelijke schema van één van de kloosterenclaves (door muren of hagen afgeschermd terrein met daarbinnen losse bebouwing) kan de karakteristiek van het gehele gebied bedreigen (Gemeente Oosterhout, 2009, p. 35).</i>
--------------	--	---

Bronnen

- Carmiggelt, A., F. de Roode & J. Sanders (1995), Het klooster Sint-Catharinadal; archeologie, bouwhistorie en geschiedenis. Breda: Gemeente Breda.
- Commissaris, A.C.J. (1947), St. Catharinadal. Schets ener geschiedenis van het oudste klooster in Nederland. Breda/Oosterhout: Drukkerijen Louis Vermijs N.V.
- Dijk, N. (2002), Het ontstaan van het landschap. In: Gorisse, J.J.A.M. (red.) (2002), De Heilige Driehoek. Kloosterenclave te Oosterhout. Oosterhout: Signifikant.
- Dijk, P. van (2002), Natuur in de Heilige Driehoek. In: Gorisse, J.J.A.M. (red.) (2002), De Heilige Driehoek. Kloosterenclave te Oosterhout. Oosterhout: Signifikant.
- Van Dijk Advies (2008), Groenplan voor de Heilige Driehoek. Oosterhout: Van Dijk Advies.
- Gemeente Oosterhout (2009), Bestemmingsplan Leijzenakkers. Rosmalen: Croonen Adviseurs B.V.
- Gemeente Oosterhout (2013), Oosterhout. Structuurvisie. Middelburg: RHO Adviseurs.
- Gemeente Oosterhout (2014), Toerisme. Monumenten. Sint Catharinadal. <http://www.oosterhout.nl/toerisme/monumenten/sint-catharinadal/>. Geraadpleegd: 11 juli 2014.
- Gorisse, C. (2002), Monumenten in de Heilige Driehoek. In: Gorisse, J.J.A.M. (red.) (2002), De Heilige Driehoek. Kloosterenclave te Oosterhout. Oosterhout: Signifikant.
- Kolman, C., B. Olde Meierink, R. Stenvert, B. Kooij, N. Reijs en T. Kappelhof (1997), Monumenten in Nederland. Noord-Brabant. Zeist/Zwolle: Rijksdienst voor de Monumentenzorg/Waanders Uitgevers.
- Nissen, P. (2002), Inleiding. De wonderlijke heerlijkheden van Oosterhout. In: Gorisse, J.J.A.M. (red.) (2002), De Heilige Driehoek. Kloosterenclave te Oosterhout. Oosterhout: Signifikant.
- Norbertinessenpriorij Sint-Catharinadal (2012), Geschiedenis. Norbertinessenpriorij Sint-Catharinadal 1271-heden. <http://sintcatharinadal.nl/index.php/geschiedenis>. Geraadpleegd: 11 juli 2014.
- Oirschot, A. van (1984), Kasteel De Blauwe Camer Sint-Catharinadal. Norbertinessenklooster Sint Catharinadal 1271-1984. Wijk bij Duurstede: Nederlandse Kastelenstichting/Koninklijke Nederlandsche Toeristenbond ANWB.
- Provincie Noord-Brabant (2014a), Complex van cultuurhistorisch belang (Provinciaal cultuurhistorisch belang). Klooster St. Catharinadal. Erfgoed informatie van CHW 2010. 's-Hertogenbosch: Provincie Noord-Brabant.
- Provincie Noord-Brabant (2014b), Historische stedenbouw (Erfgoed informatie van CHW 2006). Heilige Driehoek, Oosterhout. 's-Hertogenbosch: Provincie Noord-Brabant.
- Provincie Noord-Brabant (2014c), Verordening Ruimte 2014 (geconsolideerde versie 18-03-2014). 's-Hertogenbosch: Provincie Noord-Brabant.
- RDMZ, Rijksdienst voor de Monumentenzorg (2002), Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van het beschermd dorpsgezicht De Heilige Driehoek, gemeente Oosterhout (Noord-Brabant) ex artikel 35 Monumentenwet 1988. Zeist: Rijksdienst voor de Monumentenzorg.
- RKK (2014a), Katholicisme. Encyclopedie. N. Norbertinessen. <http://www.rkk.nl/katholicisme/encyclopedie/n/norbertinessen>. Geraadpleegd: 8 juli 2014.

- RKK (2014b), Katholicisme. Encyclopedie. T. Tweede Vaticaans Concilie.
http://www.rkk.nl/katholicisme/encyclopedie/t/tweede_vaticaans_concilie. Geraadpleegd: 8 juli 2014.
- Smits, J. (2010), Vadecum van religieuzen en hun kloosters in Noord-Brabant. Alphen aan de Maas: Uitgeverij Veerhuis.
- Sponselee, T. (2002), Geschiedenis van het klooster Sint-Catharinadal. In: Gorisse, J.J.A.M. (red.) (2002), De Heilige Driehoek. Kloosterenclave te Oosterhout. Oosterhout: Signifikant.